

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 111 1990

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Ulla-Britta Lagerroth, Margareta Wirmark

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Ulf Boëthius

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. AO, 752 37 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-87666-04-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1991

Lagerlöf fick betala för sin framgång markeras redan i den från H. C. Andersen hämtade titeln *Snödrottningen*. Wivel nöjer sig nämligen inte med att följa »individuationsprocessen» i texterna utan vill bortom texterna också fixera vissa sanningar om personen Selma Lagerlöf. Biografiska påståenden strös in under framställningens gång men samlas upp i ett slutavsnitt, där den på det ståtligt ombyggda Mårbacka åldrande författarinnan blir en isdrottning i ett ödligt och obehävt skrytbygge. Stödande sig på citat av Lagerlöf själv presenterar han henne rentav som en förtorkad mumie i en vitkalkad grav.

Det är troligt att Wivel här tangerar den mänskliga tragedin bakom fasaden av yttre berömmelse, men han rör sig likväl på osäker mark. Till bilden av Selma Lagerlöf under hennes två sista decennier hör sidor som han förtiger men som Elin Wägner i sin biografi var mån om att lyfta fram: värmande vänskaper, livligt deltagande i den egna gårdens skötsel och i bygdens angelägenheter och sist men inte minst glädje åt det förtrollande skapandet. Wivel gör inte sitt eget engagerande projekt att frilägga det pulserande livet i Lagerlöfs texter rättvisa med en sådan stelnad slutvinjett.

Med de reservationer som gjorts kvarstår huvudtrycket av Henrik Wivels bok som en djärv, mäktig och lyhörd nytolkning av det stora helhetsmönstret i Selma Lagerlöfs diktade värld – en bok som dessutom har skrivits på ett medryckande glansfullt språk. En annan dansk, Georg Brandes, banade en gång väg för hennes berömmelse genom en uppskattande recension av *Gösta Berlings saga*, något hon själv tacksamt erinrat om i berättelsen »När dörren öppnades». Det var dock en sak som Brandes inte förstod sig på i denna märkliga debutroman: han fann att famntagen var kalla som snö. Precis som Brandes har Wivel öppnat dörren, nu till den i texterna »dolda» Selma Lagerlöf. Och han har 100 år i efterhand tagit loven av sin landsmans påstående att hon inte förstår sig på att gestalta passionen. Överlägset har han visat att det i verkligheten brinner en eld i hennes texter!

Ulla-Britta Lagerroth

Bernt Olsson och Ingemar Algulin: *Litteraturens historia i världen*. Norstedts 1990.

Henrik Schücks brett anlagda Världslitteraturens historia (1–2, 1898–1906) blev en torso, men Schück tog ju skadan igen i och med sin Allmän litteraturhistoria. »Så medryckande, så spännande och åskådlig som han var» tedde sig inte Bonniers allmänna litteraturhistoria, konstaterade Victor Svanberg i sin annars positiva anmälan (St.-T. 4/9 1950) av dess första volym. Verkets huvudredaktör var E. N. Tigerstedt som i sitt företal deklarerade att »'den allmänna litteraturhistorien' här liksom hos föregångarna begränsats till den västerländska litteraturen och dess omedelbara förutsättning i fornorientalisk litteratur». (Den fristående fortsättningen, Bengt Holmqvist: Den moderna litteraturen (1969), skulle vidga perspektivet till Latinamerika.)

Att skildra den litterära världen som en enhet är vad Litteraturens världshistoria (tolv band 1971–74) syftat till; i nyaste tid, då så många länder har vunnit självständighet, har en verkligt universell litteraturhistoria anmält sig som ett oavvisligt krav, heter det i verkets Introduktion. I en forskningsöversikt i *Samlingen* 1975 (s. 236 ff.) hävdade emellertid Bengt Landgren att »det globala perspektivet» knappast kunde sägas ha infriats. En av hans anmärkningar gällde placeringen av »de avsnitt som behandlar asiatisk litteratur [...] de har fogats in lite här och var, uppenbarligen där volymens omfång så medgett, och ofta utan hänsyn till de kronologiska sammanhangen, vilket i praktiken omöjliggör den i inledningen utlovade analysen av de kulturella förbindelserna mellan öst och väst». Landgren gjorde för den delen välmotiverade reverenser för Torgny Säve-Söderberghs, Frede Möller Kristensens, Per Wästbergs och andra kvalificerade medarbetares utblickar mot avlägsna litteraturer.

När nu Bernt Olsson och Ingemar Algulin tar sig före att teckna *Litteraturens historia i världen* – en parallellvolym till den 1987 utgivna Litteraturens historia i Sverige – säger de sig ha »sökt se litteraturen som en hela mänsklighetens angelägenhet i en integrerad global överblick». Men de framhåller på samma gång att perspektivet dock är västerländskt – »boken har skrivits i Sverige för svenska läsare», heter det. Det har redan anmärkts att förordet vittnar om en inbyggd målkonflikt; »det haltar och linkar en smula», anmärker Thure Stenström, »vad de globala och integrerade överblickarna beträffar.» (Sv. D. 7/9 1990.) Man kan givetvis inte räkna med att Olsson och Algulin har någon förstahandskunskap om litteraturer som den indiska, persiska, kinesiska och japanska. Bernt Olssons lärdom är det för den skull inget fel på. Resolut konfronterar han i en redogörelse för forntidens stora epik på några sidor Gilgamesheposet, Iliaden och Odysseen, Mahabharata och Ramayana med varandra. Jørgen Læssøe hade i sitt avsnitt om den mesopotamiska litteraturen i Litteraturens världshistoria ett utrymme till sitt förfogande som gav honom helt annan möjlighet att stimulera läsaren till att själv söka upp Knut Tallquists översättning av Gilgamesheposet än vad Bernt Olssons komprimerade framställning förmår. *Litteraturens historia i världen* vill vara ett lätthanterligt, modernt översiktsverk och därmed har de båda författarna ställts inför bestämda och svårbemästrade krav på koncentration.

Det skall betonas att Bernt Olssons framställning – den går fram till romantiken och omfattar uppemot hälften av volymens drygt sexhundra sidor – vittnar om en strävan att vederkvicka läsaren med citat ur den behandlade diktningen. Av Archilochos återger han en kärleksdikt – funnen i ett mumiehölje 1973 – som efter 2500 år fortfarande ter sig lika dagfrisk. Just för diktцитat tar Bernt Olsson dessutom gärna vara på innerspalternas extrautrymme. Här har emellertid som en recensent förut påpekat det knappa spaltutrymme framtvingat en del godtyckliga uppdelningar av raderna i återgiven poesi.

Bernt Olsson har fram till 1700-talet att behandla en litteratur som i huvudsak är skriven på vers. Den

äldsta grekiska lyriken låter sig väl behandla i grannskapet av egyptisk och israelitisk liksom kinesisk lyrik. Till den hellenska kanonbildningen och imitationstanken visar Olsson på motsvarigheter i Kina och Indien liksom prosan i Rom, historieskrivning osv., under Han-dynastins första tid får en kinesisk parallellföreteelse. Under senantikens litterära avmattning i Västerlandet faller den indiska litteraturens klassiska period. Kalidas som antas ha levat omkring 400 e. K. fulländar det indiska dramat; Olsson jämför det med det grekiska och romerska. Under de första århundradena av vår tideräkning upplever Kina en lyrisk blomstring. Olsson anlitar förutom huvudtexten ett par innerspalter för att karakterisera Tao Ch'ien och den kinesiska landskapsdiktningen. Søren Egerod betecknade Tao Ch'ien i Litteraturens världshistoria som en av Kinas två eller tre största diktare; »endast språkliga barriärer har skilt honom från världsberömmelsen». Överhuvud inskräper Egerod att Kinas litteratur inte är att betrakta som ett exotiskt bihang till världslitteraturen. Bernt Olsson liksom Algulin undgår inte att gång efter annan ställas inför ett dylikt detta dilemma men de söker ju rättfärdiga sig med sin deklaration att perspektivet är västerländskt.

Den bibliska litteraturen skjuts inte i förgrunden på samma sätt som hos Henrik Schück och dennes närmaste efterföljare. Arvid Kapelrud konstaterar i Litteraturens världshistoria hur vi är vana att betrakta Nya Testamentet som kristendomens källskrift. »Men det hindrar inte att verket också har andra sidor och kan ses från andra synpunkter.» Olsson går med sjumilasteg från Moses och profeterna till Kristus och evangelierna och vidare över Avesta, Persiens heliga text, och Upanishaderna till Konfutse; i hans annars nyktra redogörelse förmärks något av ett personligt engagemang inför Jobs bok: »Ingenstans i antiken finner vi sådana uttryck för människans existentiella nöd som i detta drama [...].»

Som översikts- och uppslagsverk – person-, titel- och ämnesregister är nära nog utan vank och bibliografin kvalificerad – fungerar *Litteraturens historia i världen* säkert förträffligt för »alla litteraturläskare». För den akademiska undervisningen där krav på inlärninng är ofrånkomliga, ter sig verkets funktion något tvivelaktig. Obestridligen framstår Bernt Olssons prestation som alltmer imponerande ju längre man tar sig fram i hans grundlärdade och väldisponerade framställning, men »man» kan inte gärna inbegripa studenter av idag som med minimala förkunskaper har att passera de litteraturhistoriska grundkurserna. I stället för att närmare utveckla mina betänkligheter härvidlag skall jag fortsätta att följa Olsson i hans historik, där medeltiden har ställt honom inför vanskliga gränsdragningar, fr. a. beträffande indisk och kinesisk litteratur, vid tillämpningen av det europeiska epokbegreppet.

Den kinesiska T'angtiden och den japanska Heiontiden förde med sig en lyrisk expansion som lämpar sig väl att behandlas i samband med övergången till högmedeltiden. En japansk feodalism växer fram som ger underlag för en hovkultur som också odlar en raffinerad prosakonst. Romanen om Genji med kärle-

ken som sitt stora tema ligger tidsmässigt nära Rolandssången och chanson de geste. Liksom i Västeuropa avlöste i Iran det romantiska verseposet det heroiska. Den höviska lyriken i Japan får sin klassiska form ungefär samtidigt med lyrikens blomstring inom de persiska och arabiska språkområdena. Nu uppstår också provencalsk trubadurdikt liksom tysk Minnesang och Romanen om Rosen intar sin plats – ur västeuropeisk aspekt vill säga – som »en av medeltidens mest representativa dikter». Bernt Olssons globala sammanställning inbjuder till spekulationer över kulturinflytanden och litterär lagmässighet. På tal om den högmedeltida kvinnouppfattningen ifrågasätter han den gängse uppfattningen att fabliauernas författare hörde hemma inom borgarklassen. »Det är mer sannolikt att den [genren] tjänade att roa vid hoven; fabliauen kan knappast riktigt förstås utan kännedom om den höviska diktningen och dess kärlekssyn.» På tröskeln till renässansen sammanför så Olsson något abrupt det senmedeltida dramat i Europa, moraliteter osv., med de tidigaste kinesiska dramerna och de japanska nospelen.

Begreppet renässans är exklusivt förbundet med Europa, konstaterar Olsson som i sin följande framställning begränsar sin kringssyn »Utanför Europa» till ett par halvsidor. Den arabiska litteraturen får under turkarnas herravälde vänta på sin pånyttfödelse ända till 1800-talet och den indiska litteraturen ligger likaså i lägervall. Men helt kan Olsson inte förbigå den kinesiska 1600-talslitteraturen med Drömmen i den röda paviljongen som sitt främsta verk och heller inte romankonsten och dramatiken i Japan, ännu ett av de mest isolerade länderna i världen.

Liksom Carl Fehrman i sin recension av Litteraturens historia i Sverige i *Samlaren* 1989 (s. 168 f.) såg sig föranlåten att beteckna Bernt Olssons framställning av tiden från Stiernhielm och framöver som »bokens stora tour de force», vill jag tala om ett veritabelt lyft när Olsson rullar upp sitt panorama över renässans och humanism, barock och classicism. Framställningen av den europeiska litteraturen som totalitet betraktad belastas nu inte av så tvära kast och övergångar som tidigare och Olsson lägger med full överblick över forskningsläget ut texten om »den mångtydiga renässansen», om barockens särart och skillnaden mellan manierism och barock. Den indelingsgrund Olsson genomgående tryggar sig till är genren – ämnesregistret missar begreppet *genrer* – medan författarbiografier av det slag som ännu Lenart Breitholtz (Epoker och diktare) i Schücks efterföljd gav sig i kast med, skoningslöst förpassas till innermarginalernas snäva utrymme. Ett undantag är Goethe där i lycklig samverkan mellan den löpande texten och det övriga utrymmet ett porträtt i helfigur byggs upp av detta sekularsnille. Också kvinnorna, alltifrån Friederike Brion till Ulrike von Lewetzow, finns med.

Immanuel Kant åberopas av Ingemar Algulin i samband med Fichte men inte av Olsson på tal om Schillers idealism; överhuvud har Kant tydligen fallit mellan stolarna när de båda handboks författarna skulle avlösa varandra. Något överraskande ter sig

Algulins konstaterande: »I och med 1800-talet synes litteraturen inom de stora asiatiska kulturerna avta i kvalitet och betydelse», mot bakgrund av Bernt Olssons ordknappa utblick förut. Liksom i Litteraturens historia (Redaktör: Hans Hertel), del 4 (1720–1830), får man en nyttig orientering om »den orientaliska renässansen», orientsvärmeriet i början av 1800-talet i Västerlandet. Algulins framställning har en mer schvungfull prägel än Olssons sobra prosa; man kan bara frukta att studenterna tar sig för huvudet inför formuleringar som »känslomässigt engagerande och upprörande liv under historiens retoriska yta». Hur som helst rör sig Algulin med påfallande hemmastaddhet i romantikens landskap, där han väljer att från den engelska romantiken passera över Jena-romantik och Heidelberg-romantik till den franska. Det är en nackdel, när det gäller att förmedla en helhetsbild av Victor Hugo, att tvingas behandla Hugos dramatik på ett håll, hans romaner på ett annat, ja Hugo får dessutom inta en plats bland »andra» i översikten Stendhal-Balzac-Flaubert och figurera som ingress till Baudelaire och annan fransk poesi. Härtill kommer innerspaltens författarbiografi.

Pusjkins verkliga storhet är inte lätt att upptäcka för den som inte kan ryska, konstaterar Algulin medan slavisten Peter Ulf Möller i Litteraturens historia, del 4, betonar: »För ryssarna däremot är Púškin ett poetiskt vällyd.» De stora ryska 1800-talsberättarna porträtterar Algulin emellertid med den äran och Dostojevskij-avsnittet framstår rentav som en höjdpunkt i hans framställning. De kvinnliga samhällskildrarna, George Eliot m. fl., sammanförs och ett annat avsnitt rubriksätter Algulin med en glimt i ögat: Dickens, Thackeray & Friends. Man noterar Algulins strävan att ge belysande stilprov. Anmärkningsvärt fyllig ter sig hans redogörelse för den engelskspråkiga efterromantiska poesin liksom för dramatiken i olika europeiska länder kring 1800-talets mitt. Lovvärt är att operan och överhuvud musikteatern uppmärksammas.

Ingemar Algulin, som förut har manifesterat sig som en fin kännare av modernistisk lyrik, kunde gärna ha offrat några sidor av sin skildring av naturalismens framväxt för att ha fått möjlighet att uppehålla sig längre vid »modernismens rötter», vid Baudelaire, Rilke, Yeats och andra. Samhälleliga och idéhistoriska aspekter anlägger han hur som helst med påfallande säkerhet i sina bakgrundsteckningar av tidsanda och kulturklimat under 1800-talets senare decennier. Från exotism till imperialism heter ett avsnitt som mynnar ut i en snabböversikt över kolonialismens negativa följder för de inhemska litteraturerna i de utomeuropeiska världsdelen.

I sitt stora slutparti om 1900-talslitteraturen följer Algulin upp de avantgardistiska rörelserna omkring 1910 alltifrån italiensk futurism; därmed blir det lyriken som står i förgrunden i hans framställning ända fram till avsnitt som Den amerikanska poesins *boom* och Latinamerikansk lyrik. Så får Romankonstens förnyelse ta vid, i Frankrike, England, Tyskland, Amerika osv. Redogörelsen för mellankrigstidens berättarkonst avslutas med en orientering om Populärlitteraturens expansion. Med den expressionistiska

dramatiken som utgångspunkt behandlar Algulin dessutom nyskapande dramatik.

Den nordiska litteraturen beaktas av Algulin i avslutning till det moderna genombrottet; Kierkegaard är visserligen hänvisad till en innerspalt men Ibsen behandlas i den löpande texten och likaså Jacobsen, Bang och Hamsun som ju alla hade internationell renommé. Sedan sjunker den nordiska litteraturen totalt under synranden; Karen Blixen-Finecke omnämns sålunda ej. Att Strindberg fortsätter att figurera ännu i samband med Beckett och den nya latinamerikanska prosan är en annan sak.

Vad blir det då av det globala perspektivet? I sin slutrevy Från efterkrigstid till våra dagar framhåller Algulin i en med samma fasta hand utformad bakgrundsteckning hur världslitteraturen under senare årtionden har blivit mer global än någonsin. Och han fogar till sin karakteristik av Den latinamerikanska romanen några sidor om andra fjärran kontinenters litteraturer. Om också Olssons och Algulins volym inte kan sägas ha full täckning för sin titel *Litteraturens historia i världen* – den västerländska litteraturens dominans är alltför stor – har man all anledning att saluera fullbordandet av detta imposanta översiktsverk där bildflödet går i svartvitt och hålls i strama tyglar. Textsidorna tycks mig alltför kompakta; blankrader borde ha tillgripits för att markera övergångar i framställningen från den ena författaren till den andra, från Balzac till Flaubert, från Dostojevskij till Tolstoj osv. Som lärobok betraktad ter sig Litteraturens historia i världen i massivaste laget, som uppslagsbok har man bara att välkomna den. Smärre felaktigheter och inadvertenser, påtalade av recensenter och felfinnare, bör lätt kunna elimineras för en ny upplaga.

Ulf Wittrock

Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830–1980. Eine Bibliographie bearbeitet von Regina Quandt hrsg. von Fritz Paul und Heinz-Georg Halbe. I–VII. Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen 1987–1988.

Stagnelius' Gesammelte Werke förelåg i sex band i Skandinavische Bibliothek 1851 i översättning av K. L. Kannegiesser. Han hade likaså tagit sig an Erik Sjöberg (Vitalis) vars Gedichte 1843 utgavs i Ausgewählte Bibliothek der Classiker des Auslands. Överhuvud manifesterade sig i Tyskland alltifrån 1800-talets mitt ett starkt intresse för de skandinaviska nationallitteraturerna; det framgår också av antologier som Schwedens Dichterhain (1853) och Album schwedisch-finnischen Dichtung (1868), där Edmund Lobedanz översatt Tegnér och Geijer, Atterberg och Runeberg och många fler. Ett stort anlagt försök att ställa upp ingenting mindre än Bildersaal der Weltliteratur gjorde Johannes Scherr, varvid den väldiga volymen från 1848 ett par decennier senare uppdelades på två stora band. Förlaget Kröner i Stuttgart kunde rentav vid 1880-talets mitt trycka en starkt utökad upplaga på tre 500-sidiga volymer. Urvalet av